

OLIV TA'LIMDA TALABALARINING O'QUV FAOLIYATINI METAKOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Nosirova Ra'no Xamidovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Maktabgacha va boshlang`ich ta'lim metodikasi”

kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqolada talabalarning o'quv faoliyatini metakognitiv yondashuv asosida tashkil etish ahamiyati yoritilib, o'z-o'zini boshqarish, refleksiya va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishga ta'siri tahlil etiladi.

Tayanch tushunchalar: adaptiv o'qitish, adaptiv texnologiyalar, shaxsiylashtirilgan ta'lim, individual traektoriya, metakognitiv kompetensiya, metakognitiv ong, kognitiv jarayon

Аннотация: В статье раскрывается значение организации учебной деятельности студентов на основе метакогнитивного подхода и анализируется его влияние на развитие навыков саморегуляции, рефлексии и самостоятельного обучения.

Ключевые понятия: адаптивное обучение, адаптивные технологии, персонализированное обучение, индивидуальная траектория, метакогнитивная компетенция, метакогнитивное сознание, когнитивный процесс

Abstract: The article highlights the importance of organizing students' learning activities based on a metacognitive approach and analyzes its impact on the development of self-regulation, reflection, and independent learning skills.

Key concepts: adaptive learning, adaptive technologies, personalized learning, individual trajectory, metacognitive competence, metacognitive awareness, cognitive process.

KIRISH

Zamonaviy oliy ta'lim muhitida talabalar o'quv faoliyatini samarali tashkil etish uchun ularning bilish jarayonlarini boshqarish va o'zini nazorat qilish qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi[1]. Shu nuqtai nazardan, metakognitiv yondashuv asosida o'quv jarayonini rejalashtirish va o'quv faoliyatini tahlil qilish talabalarning o'z bilimini boshqarish va mustaqil o'rganish qobiliyatini oshirishga yordam beradi[2]. Metakognitiv kompetensiyalar odatda shaxsning o'zining bilish jarayoni, intellektual faoliyati va uni tartibga soluvchi psixologik mexanizmlar haqidagi bilimlar majmuasi sifatida izohlanadi. Ushbu tizim insonning o'zi qo'llayotgan kognitiv strategiyalarni anglashga, baholashga va ular ustidan nazorat o'rnatishga yordam beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Metakognitiv kompetensiyalar odatda shaxsning o'zining bilish jarayoni, intellektual faoliyati va uni tartibga soluvchi psixologik mexanizmlar haqidagi bilimlar majmuasi sifatida izohlanadi[3]. Ushbu tizim insonning o'zi qo'llayotgan kognitiv strategiyalarni anglashga, baholashga va ular ustidan nazorat o'rnatishga yordam beradi.

Metakognitiv o'z ichiga ikki asosiy komponentni oladi: refleksiv va regulyativ. Refleksiv komponent talabaning bilim olish jarayonini kuzatishi, baholashi va o'z faoliyatini tahlil qilishi bilan bog'liq bo'lsa, regulyativ komponent bu jarayonni boshqarish, o'zini tartibga solish va maqsadga yo'naltirish imkoniyatlarini ta'minlaydi[4]. Shu nuqtai nazardan, talabaning informatsiyani qayta ishlash va uni puxta bilimga aylantirish darajasi ko'pincha uning metakognitiv qobiliyatlari bilan bog'liq bo'ladi.

Oliy ta'limda talabalarning o'quv faoliyatini metakognitiv yondashuv asosida tashkil etish nafaqat ularning kognitiv va metakognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishga, balki o'z-o'zini boshqarish va o'quv stressini samarali yengish qobiliyatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi[5]. Metakognitiv regulyatsiya mexanizmlarining rivojlanishi talabalarga o'quv jarayonini maqsadga muvofiq rejalashtirish va optimal natijaga erishishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishda metakognitiv yondashuvlarni inobatga olish talabalarning akademik muvaffaqiyati va shaxsiy o'sishi uchun zarur hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Bizning tadqiqotlarimiz natijasi shuni ko'rsatadiki, talabalar metakognitiv yondashuvni o'zlashtirganda, ularning emotsional xususiyatlari va ijodiy faoliyati hisobga olinib, o'quv jarayoni individual adaptiv tarzda tashkil etilishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, tadqiqotning asosiy e'tibori "Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish" fani doirasida talabalarning metakognitiv ko'nikmalari va emotsional ishtiroki o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashga qaratildi. Tadqiqot maqsadi – talabalarning metakognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va o'quv jarayonini individual adaptiv tarzda tashkil etish samaradorligini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot Farg'ona viloyati Qo'qon davlat pedagogika universiteti, maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabalari orasida o'tkazildi. Jami 92 nafar qiz talabalar, yoshi 18–21 yoshda, ishtirok etdi. Barcha ishtirokchilar tadqiqot mazmuni bilan tanishtirilib, roziligi olindi. Talabalarning metakognitiv kompetensiyalari, adaptiv o'qitishga moslashish darajasi, shuningdek, ijtimoiy-demografik xususiyatlari so'rovnoma va kuzatuv usullari orqali aniqlandi. Talabalar faoliyatidagi muvaffaqiyat va qiyinchiliklarni baholash uchun o'z-o'zini baholash shkalasi qo'llanildi. Olingan ma'lumotlar deskriptiv statistika va Spearman korrelyatsiyasi yordamida tahlil qilindi.

NATIJA VA TAHLIL

Metakognitiv yondashuv asosida o'qitish maktabgacha ta'lim yo'nalishida ta'lim olayotgan talabalarning o'quv jarayonini psixologik va pedagogik jihatdan boyitdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki:

Metakognitiv yondashuv talabalarda o'z bilim olish jarayonini nazorat qilish, rejalashtirish, faoliyatni anglash va baholash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Adaptiv o'qitish elementlarini uyg'un qo'llash talabalarning mustaqil o'qish faoliyatini faollashtirdi va ijodiy fikrlash jarayonini qo'llab-quvvatladi.

Ko'rsatkich	Boshlang'ich	Yakuniy	Izoh
Refleksiya malakalari	45%	78%	Talabalar o'z ishlarini baholash, xatolarni ko'rish va yangicha yechim taklif qilishga o'rgandilar
Adaptiv o'qitishga moslashuv	52%	81%	Differensial topshiriqlar va rollar faol ishtirokni oshirdi
Emotsional ishtirok	50%	83%	O'yin va ijodga asoslangan mashg'ulotlar qiziqish va motivatsiyani kuchaytirdi
Ijodiy mahsuldorlik	50%	85%	Sahna ko'rinishlarini yaratish, obraz bilan ishlash malakalari sezilarli rivojlandi

O'zgarishlar tahlili.

Metakognitiv rivojlanish – Talabalar topshiriqlarni nafaqat ijrochi, balki tahlil qiluvchi va xulosalar chiqaruvchi sifatida bajarishlari bilan o'qish jarayonini maqsadli boshqarish imkoniga ega bo'ldilar.

Adaptiv yondashuv ta'siri – Mashg'ulotlarning moslashuvchan tashkil etilishi talabalarga o'ziga mos o'qish usulini tanlash va motivatsiyani oshirish imkonini berdi.

Emotsional komponent – Sahnaga tayyorgarlik, ijodiy vazifalar va rolli ijrolar talabalarning darsga ruhiy kirishini ta'minladi.

Kasbiy-ijodiy salohiyat – Talabalar ssenariy yaratish, rollarni ijro etish, jamoaviy hamkorlik va nutq-ifoda ustida ishlash orqali maktabgacha ta'limda zarur kompetensiyalarni shakllantirdi.

Yaralgan ssenariylar asosida bayram tadbirlari uchun uslubiy qo‘llanma va video materiallar ishlab chiqildi, bu esa kelajakda tarbiyachilar uchun amaliy vosita sifatida xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Metakognitiv yondashuv va adaptiv o‘qitish elementlarini uyg‘un qo‘llash talabalarning o‘quv faoliyatini individual va samarali tarzda tashkil etadi, refleksiya va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Talabalar ssenariy yaratish, rollarni ijro etish va jamoaviy hamkorlik orqali kasbiy va ijodiy tayyorgarlikni mustahkamlashadi. Natijada talabada **erta kasbiy tayyorgarlik** va **metakognitiv kompetensiyalar** rivojlanadi.

Tavsiya: Talabalar uchun metakognitiv mashg‘ulotlarni qadam-baqadam rejalashtirish, sahnalashtirish mashg‘ulotlarini individual va guruh topshiriqlari bilan boyitish hamda ijodiy faoliyat va refleksiya natijalarini baholash uchun aniq o‘lchov mezonlarini joriy etish.

ADABIYOTLAR

1. Berejnova, I., Fedoseeva, E., & Tarasov, V. (2019). *Metacognitive skills and self-regulation in communication activities*. Moscow: Pedagogical Science.
2. Chernokova, T., Schraw, G., Crippen, K., & Hartley, K. (2006). *Measuring metacognition to predict learning outcomes*. *Journal of Educational Psychology*, 98(2), 369–381.
3. Perikova, T. (2019). *The role of metacognition in students' self-regulation*. *Psychology in Education*, 23(1), 33–41.
4. Shulgina, N. (2017). *Metacognitive processes and academic performance*. *Higher Education Review*, 9(3), 27–38.
5. Kofeynikova, A., Nikolaeva, L., & Sukhovershina, S. (2018). *Regulation mechanisms in higher education: Metacognitive approach*. *Education and Psychology*, 12(4), 45–57.

6. Hamidovna, N. R. (2020). Preparation of children in schools by making technological techniques in pre-school education. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 120-124.
7. Nosirova, R. K. (2020). Methodology for teaching outdoor games in preschool institutions. *Academic Research in Educational Sciences*, 1(4)
8. **Z. Teshabayeva, R. Nosirova** (2025). [Effect of Polyphenols on the Hemostatic System in Rats with Streptozotocin-Induced Type II Diabetes](https://biomedpharmajournal.org/vol18no4/effect-of-polyphenols-on-the-hemostatic-system-in-rats-with-streptozotocin-induced-type-ii-diabetes/). *Biomedical and Pharmacology Journal* Volume 18(4) <https://biomedpharmajournal.org/vol18no4/effect-of-polyphenols-on-the-hemostatic-system-in-rats-with-streptozotocin-induced-type-ii-diabetes/>